

Prob. 2.^a pars. Fictius concordat cum Kantio in eo quod admittat, cognitionem nostram explicandam esse a priori, et dari aliquid unum ad quod cognitio nostra debeat revocari. Verum ipse ulterius procedit et docet, non solum formam, sed et ipsam materiam cognitionis, omnem antevertere experientiam. Quare, iuxta Fictium, unicus fons cognitionis est subiectum cogitans ab omni experientia independens, quod per suam essentialem activitatem primo ponit ac creat seipsum, et per reflexionem sese distinguit in subiectum et obiectum. Hinc male confundit intellectum cum intelligibili; multo clarius adstruit pantheisticam unitatem entis; et errores super errores cumulando, eo pervenit ut in medium afferat ens quoddam, quod ponit et creat seipsum; et sic omnem opinandi licentiam supra quam cuique credibile est, superat. Haec eadem urgeri possunt contra Schellingium, qui transiit ad obiectum id quod Fictius de subiecto cogitante affirmavit, et ad eundem terminum, nempe ad identitatem intellectus et intelligibilis diverso itinere pervenit, et tandem ad ipsum principium contradictionis subvertendum progressus est. Heghelius principium de contradictoriis directe et conceptis verbis negavit; ab ente abstractissimo et indeterminato exorsus docuit, ipsum esse causam omnium realiter subsistentium; ideoque non distinguit inter ens communissimum et maxime potentiale, quod nullam differentiam actu in se complectitur, et acutum purissimum, quod est ipsum esse per se subsistens, et per ipsam puritatem sui esse distinguitur ac separatur ab omnibus rebus.

Prob. 3.^a pars. Ut quod tertio loco proposuimus in comperto sit, sufficit adnotare, philosophos, quos refellimus, resuscitasse unitatem universalem pantheisticam, quam tradiderant Pythagoras et Thales ex schola Ionica, Xenophanes et Parmenides ex schola Eleatica. Parmenides quippe versu cecinit: *Idem est cogitare et id cuius est cogitatio*; et sic omnia esse unum deducebat. Hanc opinionem Aristoteles merito ut insanam describit, inquit: « In orationibus quidem videntur haec contingere, in rebus autem dementiae simile est opinari ita: nullum enim dementium egredi tantum, ut ignem unum esse existimet et glaciem » (1). Iterum revocarunt errorem Heracliti docentes, contradictoria esse simul vera, et Protagorae asserentis, esse verum quod apparet (2), et demum Democriti, Leucippi, et Anaxagorae diversimode asserentium, contraria et contradictoria esse simul in eodem subiecto (3). Quae cum ita sint, placet hanc materiam concludere, sic exclamando cum ipso Aristotele: Si philosophi qui maxime quaesiverunt veritatem, tales absurdissimas opiniones professi sunt, per

(1) *De generat. lib. I, cap. XVII, text. 59.*(2) Cf. ARIST. *Metaph. lib. IV, text. 19.*

(3) Cf. ARIST. loc. cit. text. 20.

quas adeo a veritate recesserunt, videtur quod veritatem philosophando sectari nihil sit aliud, quam volucres fugientes cursu prosequi, quae eo magis ac magis a nobis recedunt, quo magis post ipsas currere nitimur (1).

ARTICULUS V.

ONTOLOGORUM SYSTEMA EXPENDITUR.

ONTOLOGORUM DOCTRINA ADUMBRATUR. Ontologi generatim dicuntur illi philosophi, qui docent, initium cognitionis nostrae esse repetendum ab immediata ac directa intuitione primae et absolutae veritatis, nempe Dei, in quo et per quem res omnes, quae mundum constituunt, intelligibiles sunt et intelliguntur a nobis. Cum vero memorati philosophi minime distingunt inter obiectum et medium cognitionis, idest inter ideam, quae est rei repraesentativa, et rem ab idea repraesentatam, consequenter discernunt, veritatem primam esse primam ideam et primum obiectum cognitionis nostrae, Deumque appellant *Ideam-obiectum*.

Origo huius doctrinae. Sententia, quae derivat ortum cognitionis nostrae a veritate quadam prima, absoluta, et incommutabili, primum tradita fuit, uti notavimus, a veteribus Pantheistis sive scholae Ionicae, sive Eleaticae, sive Graecae; et deinde a Platone, qui admisit rerum ideas per se subsistentes et rerum sensibilium creatrices, quas per se esse arbitratus est, et secundum quas anima humana omnia cognoscit (2). Haec eadem doctrina, licet diversa ratione, instaurata fuit a Neoplatonicis scholae Alexandrinae Plotino, Porphyrio, Proclo; et media aetate ab Almarico Carnutensi, qui asseruit, Deum esse principium formale omnium rerum (3).

Ontologi recentiores. Post subversionem christianae philosophiae a Cartesio paratam, Lockius cartesianis placitis imbutus, ut idealissimum vitaret ad quem recta ducebant novatae philosophiae dogmata, ad sensismum se recepit, revocando omnem cognitionem intellectivam ad sensationem transformatam. Doctrina haec, quae veterum Empiristarum ritu intellectum cum sensu permiscebat, infinitos naeta est adstipulatores, qui eam per totam Europam magno cum verae philosophiae detrimento disseminarunt. Haec severiorum disciplinarum labes ac ruina quosdam bene animatos vehementer commovit, qui omnes conatus suos in eo posuerunt, ut rationem humanam a sen-

(1) Cf. ARIST. loc. cit. text. 21.

(2) Cf. S. THOM. I p. q. 84, a. 5; et CIC. *Quaest. Tusc. lib. I, cap. XXIV.*

(3) Cf. S. THOM. I p. q. 3, a. 8.

sismo liberarent et ad pristinam restituerent dignitatem. Verum enim huiusmodi philosophi qui eidem magistro Cartesio operam dabant, et peripateticam philosophandi rationem aequae fastidiebant, ad sensum Lockii coercendum, qui a rebus sensibilibus initium cognitionis ducebat, docuerunt, scientiam nostram ordiri a cognitione primae, absolutae, et incommutabilis veritatis; quia solummodo prima veritas per se intelligibilis est, et ab ea reliqua omnia suam intelligibilitatem mutuuntur. Haec doctrina primum assertorem habuit in Gallia Nicolaum Mallebranchium, quem plures subinde sectati sunt tum in ipsa Gallia, tum etiam in Italia, inter eos praesertim, qui ad quemdam mysticismum primum maxime gaudebant, se talem invenisse philosophandi rationem, quae et vitabat incommoda ignobilis sensuum, et ad pietatem ac religionem fovendam videbatur valde accommodata, quia intellectum nostrum intime coniungebat cum Deo. Quod etsi istorum philosophorum consilium optimum esse ostendit, nihilominus eorum doctrinam ab errore et falsitate minime vindicat. Siquidem in istorum sententia res propria intelligibilitate exuuntur, et consequenter propria entitate; et cum intelligibilitas Dei sit creaturarum intelligibilitas, esse Dei confunditur cum esse formalis earundem. Sic brevi itinere pervenitur ad praecipuum Pantheistiarum decretum, et ad illum luctuosum terminum, unde haec doctrina apud veteres exordia habuit. Sed ad Mallebranchium revertamur.

Mallebranchius. Ontologorum systema in recenti philosophia ad quam pressius pertinet, auctorem habuit Nicolaum Mallebranchium philosophiae cartesianae, uti notavimus, maxime deditum; licet ontologismus discrete traditus fuerat ante tempora S. Thomae, qui luculenter refutaverat omne id quod postea a Mallebranchio prolatum fuit (1). Is enim in suo opere, quod inscribitur *De veritatis inquisitione* (2), suam sententiam in hunc ferme modum exponit. Cum Deus percipi a nobis nequeat per ideam a seipso distinctam, necesse est ut intellectus noster immediate et directe illum contineatur. Et cum Deus solus sit per se intelligibilis, cetera vero non sint intelligibilia, nisi ex Eo, et per illud idem lumen, quo a Deo intelliguntur, consequitur, mentem nostram non posse aliquid cognoscere, nisi videat et percipiat veritatem primam, et in illa intuitionem omnia cognoscat, cum in prima veritate existant aeternae rationes omnium rerum. Haec philosophandi ratio, quae suis non caruit defensoribus, multo plures nata est adversarios, qui eam pugnacissime aggressi, inter philosophorum somnia, uti par erat, amandarunt.

Vincentius Gioberti. Ontologorum opinatio iam dimissa et obsoleta, nostris fere diebus renovata fuit a Giobertio, qui novo quo-

(1) Cf. S. THOM. in BOET. *De Trin.* q. 1, a. 4, et 1 p. q. 84, a. 5.

(2) *De la recherche de la vérité*, liv. 3, p. 2, ch. 2.

dam apparatu et magniloquis verbis cum proposuit, ita ut ontologismi novus veluti parens a recentibus salutat usque fuerit. En summa Giobertiani systematis. Intellectus noster ut veram de rebus scientiam sibi comparet, eas cognoscere debet illo eodem ordine, quo inter se necuntur et continentur; quia tunc vere scimus, cum res cognoscimus, quales in se sunt. Iam vero Deus est principium et causa omnium reliquarum rerum. Ergo debet etiam esse primum in nostra cognitione, et prima *Idea*, quae vocari iure potest *Idea-obiectum*, quaeque menti nostrae debet esse immediate praesens; nam, si per aliam perciperetur, minime dici posset prima. Cum ergo prima *Idea*, quam mens nostra cernit, cum primo Ente identificetur, liquet, *primum psychologicum* esse idem ac *primum ontologicum*, et ex utroque efflorescere *primum philosophicum*, nempe Ens primum, seu Deum per primigeniam mentis nostrae intuitionem immediate cognitum; et sic ex immediata hac visione scientiam nostram exordium ducere.

Verum enim duplex admittenda cognitio, idest directa et reflexa; prima dicitur proprie intuitio vel visio, quae ad Deum terminatur; altera dicitur reflexio, quae obiectum per immediatam visionem cognitum considerat atque explicat. Quare mens nostra per directam intuitionem Deum videt ut ens reale, quod revera est principium et causa creatrix omnium rerum. Ergo primaevus ille intuitus, iuxta Giobertium, ad tria terminatur, nimirum ad Deum, ad res creatas, et ad actionem creatricem, quae est quoddam vinculum nectens Deum Creatorem cum rebus ab ipso conditis; hinc intuendo Deum, una videmus divinam creationem, et res quae per creationem existentiam consequuntur. Quam ad rem assignari potest idealis quaedam formula, quae sit fundamentum, cui totius scientiae nostrae aedificium superstruitur, et quae sic efferi potest: *Ens creat existentias*. Haec formula generali quodam modo veritates omnes sinu suo complectitur; sed ut intellectus possit per illam pertinere ad determinatam rerum cognitionem oportet, ut per reflexionem supra directum intuitum revertatur. Sic mediantibus signis externis, idest vocabulis *Idea-obiectum* in cognitione reflexa circumscribitur, et generat in nostro intellectu claram et determinatam notitiam rerum creaturarum.

Antonius Rosmini. Rosminius, qui in praecedentibus suis operibus ideam entis abstractissimi in animo nostro ingentiam posuerat, ideoque in castris Kantii visus fuerat militare, postmodum in opere, quod inscribitur *Theosophia*, suum idealismum in verum transtulit ontologismum, quatenus ens illud maxime indeterminatum ab eo proditum fuit tamquam aliquid increatum, aeternum, cum ipso Deo identificatum, non prout Deus consideratur absolute, sed prout est idea mundi; et ideo, iuxta Rosminium, acies mentis nostrae primo intuitu terminatur ad divinam idealitatem. Hoc ens a nobis primo cognitum vocatur ab ipso *virtuale* vel *initiale*; nam considerari potest

vel ut virtute continens omnia, vel ut inchoans actum reliquarum rerum.

Cum omnes ontologismi formae in eo concordēs sint, quod doceant, res creatas, prout subsistunt in seipsis, non esse intelligibiles, patet, hanc philosophandi rationem esse lubricam et erroneam; quippe quae privans res propria intelligibilitate, easdem simul propria exitu entitate. Quare Sacra Congregatio Inquisitionis contra haereticam pravitatem an. 1861, die 18 sept. declaravit, tuto doceri non posse septem propositiones, quibus ontologismus sub forma licet mitiori proponebatur. Harum propositionum prima sic effertur: *Immediata Dei cognitio, habitualis saltem, intellectui humano essentialis est, ita ut sine ea nihil cognoscere possit: siquidem est ipsum lumen intellectuale.* Quare ne instituti nostri terminos excedamus, remque inutilem vel minus necessariam facere videamur, diversas ontologismi formas unica propositione refellemus.

PROPOSITIO.

Ontologismus quoad praecipuum eius dogma spectatus, nempe prout adstruit, intellectus nostri cognitionem incipere ab immediata et intuitiva visione Dei, est falsus et absurdus (1).

Prob. prop. Arg. 1.um Si daretur visio directa et immediata primae veritatis, haec intuitu perspicuus Deum, nempe ipsum lumen intelligibile, non posset non referri ab evidentissimo et certissimo conscientiae testimonio. Iam vero nullus mortalium sibi conscius est, se videre Deum in hac vita. Ergo cognitio immediata Dei ab Ontologi efficta, dicenda est fabula ac somnium.

Arg. evol. Huc atque illuc se vertant licet Ontologi, nunquam huius simplicissimi argumenti efficaciam eludere poterunt; nam nemo in animum inducet, posse remanere occultum, atque ipsi animo inexploratum factum aliquid, quod esset origo et fons omnis scientiae, certitudinis, et evidētia, ita ut intellectus directe contueretur Deum, actionem creatricem, et terminum extrinsecum; et nihilominus nunquam suspicatus fuisset, se versari in possessione luminis indefectibilis, nisi accessissent Ontologi, qui velut digito commonstrassent solem infinitum, aciem mentis nostrae sua luce percellentem, et a nobis visum, sed cum tenebris in quibus nascimur confusum.

Neque proficit hilum effugium Giobertii asserentis, mentem nostram primo intuitu perspicere ens absolutum et reale creans existentias, sed non videre *essentiam* neque entis absoluti, neque entium

(1) De hac re cf. S. ТНОМ. opusc. in БОЕТ. *De Trin.* q. 1, a. 4; 1 p. q. 84, a. 5; QQ. DD. *De ver.* q. 8, a. 3.

relativorum, idest *existentium*. Hoc, inquam, effugium pugnancia secundum simul coniungit, et Psychologiam omnem ab ipsis submovet fundamentis. Siquidem, uti notat Aquinas, cum in Deo omnia sint unum cum essentia, Deus immediate videri non potest, quin eius essentia simul videatur. Immo in ipsa cognitione habita per speciem ab obiecto cognito diversam, tunc solum potest de obiecto unum cognosci et non alterum, quando illa species abstracta per operationem intellectus est representativa unius et non alterius; sicuti species abstracta a rebus sensibilibus repraesentat naturam universalem, et non principia individualia. Verum, supposito quod res aliqua per seipsam posset intellectum determinare ad cognitionem naturalem sine specie intentionali, tunc intellectus determinaretur ad ea omnia cognoscenda, quorum res illa est representativa; et cum essentia divina seipsam et alia repraesentet, intellectus illam videndo, clarissime contueretur tum Deum, tum res creatas, et sic scientiam possideret perfectissimam.

Neque minus lubrica est et fallax opinio Rosmini docentis, intellectum nostrum primaevio intuitu cernere idealitatem divinam, non divinam essentiam; nam et hoc propter rationes allatas fieri nequit, et insuper cognitio idealitatis divinae perfectior dici potest cognitione solius et simplicis essentiae. Praestat audire Angelicum Doctorem sic luculenter doctrinam hanc enodantem: « Non est possibile quod aliquis videat rationes creaturarum in ipsa divina essentia, ita quod eam non videat: tum quia ipsa divina essentia est ratio omnium eorum quae fiunt, ratio enim idealis non addit supra divinam essentiam, nisi respectum ad creaturas: tum etiam quia prius est cognoscere aliquid in se, quod est cognoscere Deum, ut est obiectum beatitudinis, quam cognoscere illud per comparisonem ad alterum, quod est cognoscere Deum secundum rationes rerum in ipso existentes » (1).

Arg. 2.um Intellectus creatus nullam habet naturalem dispositionem ad formam illam intelligibilem, ex qua immediata Dei visio resultat. Atqui si intellectus creatus non est in potentia naturali ad illam formam, cognitio Dei immediata naturaliter habita, quam Ontologi comminiscuntur, prorsus repugnat. Ergo doctrina Ontologorum est falsa et absurda.

Arg. evol. Propositio maior, circa quam tota vertitur controversia, probatur ex eo, quod essentia divina, quae deberet, ut forma intelligibilis, coniungi intellectui ad visionem illam producendam, neque generice conveniat cum facultate cognoscitiva creata, ideoque non potest esse actus naturaliter receptus in illa potentia; nam potentia et actus sunt in eodem genere, cum debeant habere proportionem actus et proprii perfectibilis. Audi S. Thomam: « Essentia divina non est naturalis forma intelligibilis intellectus creati; quod sic patet.

(1) 2-2, q. 173, a. 1; cf. etiam QQ. DD. *De ver.* q. 12, a. 6.

Actus enim et potentia semper sunt unius generis... unde forma naturalis intellectus non potest esse, nisi sit illius generis, in quo est potentia creati intellectus » (1). Quod autem ad habendam qualemcumque visionem immediatam Dei, intellectus debeat esse actus ipsa essentia divina tamquam forma intelligibili, hoc patet ex iis, quae de cognitione propria et immediata docuimus. Siquidem cognitio immediata seu visio rei habetur, quando principium per quod res cognoscitur, est rei proprium, et habet cum re perfectam similitudinem et convenientiam in esse intentionali et cognoscibili. Quare si de immediata cognitione Dei agitur, tale principium non potest esse aliquid creatum et a Deo distinctum, cum creatura quaevis non aliam similitudinem citra analogicam possit habere cum Deo (2). Hinc S. Thomas loquens de cognitione immediata divinae essentiae, postquam dilucide explicaverit quid requiratur ad cognitionem propriam et immediatam rei, sic concludit: « Similitudo quaecumque impressa ab Ipso in intellectum humanum non sufficit ad hoc ut faciat eius essentiam cognosci, cum in infinitum excedat quamlibet formam creatam, ratione cuius Deus non potest esse intellectui humano pervius per formas creatas, ut Augustinus dicit » (3).

Vidimus vanum esse effugium Ontologorum asserentium, formam illam intelligibilem relate ad intellectum nostrum non esse divinam essentiam; sed vel divinum esse, vel divinas ideas, vel divina attributa, cum haec omnia in Deo unum idemque sint. Verum etiamsi commentitia illa distinctio Ontologis detur, semper manebit eadem vis argumenti; nam divinum esse et divina attributa, non secus ac essentia, infinita sunt et actu purissimo continentur, ideoque adstrui nequeunt ut naturale principium determinans intellectum creatum ad illam visionem (4).

Arg. 3.um Si visio directa et immediata Dei esse posset naturalis intellectui creato, lumen gloriae non esset necessarium ad Deum videndum. Atqui hoc est erroneum, et ab Ecclesia proscriptum. Ergo immediata Dei visio Ontologorum adnumeranda est inter sententias ducentes ad errorem in fide.

Arg. evol. De propositione minori nullum dubium admitti potest, cum in Concilio Viennensi Clemens V damnaverit Beguardos et Beguinias asserentes, animam non indigere lumine gloriae ad Deum videndum, et Eo beate fruendum. Ad vim propositionis maioris declinandam nullius roboris est, quod ab Ontologis dicitur, nempe visionem ab

(1) QQ. DD. De ver. q. 8, a. 3.

(2) Cf. S. THOM. I p. q. 12, a. 2.

(3) Opusc. in BOET. De Trin. q. 1, a. 2.

(4) Cf. S. THOM. Contra gent. lib. III, cap. LII, ubi paucis proponit argumentum a nobis explicatum.

ipsis adstructam, esse imperfectam, lumen autem gloriae necessarium esse ad perfectam illam visionem, quae spectat ad ordinem supernaturalem. Siquidem cognitio intellectualis alicuius obiecti directa et immediata, quae nuncupatur visio, potest dici imperfecta trifariam: 1) Quia non comprehendit obiectum. 2) Quia cum varios gradus perfectionis in eadem specie habere valeat, attingit gradum inferiorem. 3) Quia obscure, non clare videt rem. Iam vero haec tria nodum non solvunt. Ergo. Non primum, cum nullius Beati visio Deum comprehendat. Non secundum, cum etiam in visione beatifica sint diversi gradus perfectionis, et unus intellectus perfectius altero Deum videat. Non tertium, cum nihil dici possit magis inscite et secum pugnans, quam adstruere visionem, seu propriam et immediatam cognitionem alicuius obiecti maxime intelligibilis, quae sit obscura (1).

Quare vocabula perperam abutitur et lectores ludos facit Giobertius, quando de primitiva illa visione loquens, ait: In primaevis intuitionem cognitio est vaga, obscura, levis, volubilis, dispergitur, in partesque varias distrahitur, ipsa non comprehendit nec exprimit obiectum, sed potius in eam obiectum dominatur. Haec quippe sesquipedalia verba absurdam pugnantemque sententiam subiectam habent.

Arg. 4.um Obiectum proprium intellectus humani in praesenti statu est quidditas rei materialis abstracta a conditionibus materialibus. Atqui huiusmodi intellectus non potest habere naturalem proportionem ad cognitionem entis immaterialis et maxime Dei. Ergo visio seu immediata cognitio Dei nequit esse naturalis intellectui nostro.

Conclusio. Placet huic rationi finem imponere, in medium afferendo luculentum S. Thomae testimonium, quo sic paucis et nervose Ontologos coarguit: « Quidam dixerunt, quod primum, quod a mente humana cognoscitur etiam in hac vita, est Deus, qui est veritas prima et per hunc omnia alia cognoscuntur. Sed hoc aperte est falsum; quia cognoscere Deum per essentiam est hominis beatitudo; unde sequeretur, omnem hominem beatum esse. Et praeterea cum in divina essentia omnia quae dicuntur de ipsa sint unum, nullus erraret circa ea, quae dicuntur de Deo; quod experimento patet esse falsum. Et iterum, ea quae sunt prima in cognitione intellectus, oportet esse certissima; unde intellectus certus est, se ea intelligere, quod patet in proposito non esse » (2).

SOLVUNTUR DIFFICULTATES.

Oppon. 1.º Deus est principium secundum quod res est actu. Atqui qualibet res intelligitur secundum quod est actu. Ergo omnia

(1) Cf. S. THOM. QQ. DD. De ver. q. 18, a. 1, ubi effugium Ontologorum pracluditur.

(2) Opusc. in BOET. De Trin. q. 1, a. 3.

sunt intelligibilia in prima veritate, ideoque Deus est primum cognitum intellectus nostri.

Resp. Dist. mai. Deus est principium extrinsecum et efficiens, secundum quod res est actu, *Conc.* Est principium intrinsecum, *Neg.* *Contradist. min.* Quaelibet res intelligitur secundum quod est actu per causam efficientem et extrinsecam, *Neg.* Per causam formalem et intrinsecam, *Conc.* et *Neg. cons.*

Explico. Omnes res creatae sicut habent esse a Deo tamquam a causa prima, sic habent intelligibilitatem. Sed sicut esse rerum, quamvis a Deo participatum, non constituitur formaliter per esse Dei, sic intelligibilitas rerum, quamvis participata a prima intelligibilitate, non constituitur per illam formaliter et intrinsece. Quare Deus non est causa formalis nostrae intellectionis, sed solum causa efficiens, quia est causa efficiens, ob quam res sunt intelligibiles; ob quam anima habet facultatem intelligendi res; et demum ob quam anima actu intelligit, cum sit causa prima et universalis totius esse. Hinc lumen quo nos intelligimus res est a Deo tamquam a causa efficiente, quia ab eo est causatum (1). De hoc lumine quo intelligimus, sic eleganter et graphice loquitur S. Augustinus: «Hoc lumen non est lumen illud, quod Deus est; hoc enim creatura est, Creator est ille: hoc factum, Ille qui fecit: hoc denique mutabile, dum vult quod nolebat, et scit quod nesciebat, et reminiscitur quod oblitum erat; illud autem incommutabili voluntate, veritate, aeternitate persistit, et inde nobis est initium existendi, ratio cognoscendi, lex amandi» (2).

Oppon. 2.º Illud in quo omnia alia cognoscuntur, et per quod de omnibus iudicamus, est primo cognitum. Atqui, iuxta S. Augustinum, omnia cognoscuntur in prima veritate, et per ipsam de omnibus iudicamus. Ergo Deus est primum cognitum.

Resp. Dist. mai. Illud in quo omnia alia cognoscuntur, tamquam in obiecto cognito, est primum cognitum a nobis, *Conc.* Illud in quo alia cognoscuntur, tamquam in principio et causa cognitionis, est primum cognitum, *Neg.* *Contradist. min.* et *Neg. cons.*

Explico. Difficultas sic solvitur a S. Thoma: «Ex verbis Augustini non est intelligendum, quod ipsa increata veritas est proximum principium quo intelligimus et iudicamus; sed quia per lumen nobis inditum, quod est eius similitudo, cognoscimus et iudicamus. Nec hoc lumen habet aliquam efficaciam, nisi ex prima luce... Nec tamen oportet, quod etiam ipsum lumen inditum, sit primo a nobis cognitum; non enim eo alia cognoscimus sicut cognoscibili, quod est medium cognitionis, sed sicut eo quod facit alia cognoscibilia» (3).

(1) Cf. S. THOM. I p. q. 12, a. 2.

(2) *Contra Faust.* lib. XX, cap. VII.

(3) *Oposc. in Borr. De Trin.* q. 1, a. 3 ad 1; cf. etiam I p. q. 84, a. 5.

Oppon. 3.º Deus est praesens intellectui nostro et est primum intelligibile. Atqui primum intelligibile praesens intellectui, primo et immediate intelligitur. Ergo.

Resp. Dist. mai. Deus est praesens intellectui, tamquam obiectum et forma intelligibilis, *Neg.* Ut principium et causa conservans et continens, *Conc.* *Contradist. min.* et *Neg. cons.*

Explico. Deus est omnibus rebus praesens, et consequenter etiam intellectui, sed ex hoc non sequitur, ipsum immediate cognosci ab intellectu. Nam ad hoc ut habeatur visio Dei, requiritur ex parte obiecti ut influat in intellectum ut forma intelligibilis; ex parte vero facultatis, ut augeatur et roboretur virtus intellectiva per adaptionem alicuius novae dispositionis, quae dicitur *lumen gloriae* (1). Quare propositae difficultati scite admodum sic occurrit S. Bonaventura: «Esse praesens alicui hoc est dupliciter: vel ut principium conservans et continens; vel ut obiectum immutans et movens. Priori modo est Deus praesens Angelo, et lux caeco: secundo modo non; et ideo non est simile de anima et de eius habitibus, quoniam praesentes sunt animae utroque modo. Et ratio huius est, quoniam haec cognoscibilia non superexcedunt cognoscentis potentiam et naturam» (2).

Oppon. 4.º Deus est in intellectu ad modum intellectus. Atqui modus intellectus est intelligibilitas seu esse intentionale. Ergo Deus est in intellectu ut forma intelligibilis.

Resp. Dist. mai. Deus est in intellectu ad modum intellectus, idest causat esse intellectus secundum propriam naturam intellectus, *Conc.* Informat intellectum, *Neg.* *Contradist. min.* et *Neg. cons.*

Explico. Solutio patet ex dictis, cum difficultas haec quoad rem non differat a superioribus. Deus ergo in intellectu est causans intellectum, sicut in lapide est causans lapidem. Sicut enim ait S. Thomas: «Quamvis creaturis omnibus communiter det esse, tamen culibet creaturae dat proprium modum essendi; et sic etiam quantum ad hoc, quod est in omnibus per essentiam, praesentiam, et potentiam, invenitur esse diversimode in diversis, et in unoquoque secundum proprium modum eius» (3).

Oppon. 5.º Deus est primum intelligibile. Atqui primum intelligibile est id quod primo cognoscitur ab intellectu. Ergo cognitio nostra incipit a Deo.

Resp. Dist. mai. Deus est primum intelligibile in se et per ordinem ad intellectum divinum, *Conc.* Per ordinem ad intellectum creatum, *Neg.* *Contradist. min.* Primum intelligibile, primo cognoscitur a quolibet intellectu, *Neg.* Ab intellectu proportionato, *Conc.*

(1) Cf. S. THOM. *Contra gent.* lib. III, cap. LII.

(2) 2 *Sent. Dist.* 3, p. 2, a. 11, q. 2 ad 3.

(3) *QQ. DD. De ver.* q. 10, a. 11 ad 8.

Explico. Intelligibilitas absolute et in se considerata oritur ex immaterialitate; unde Deus qui est in supremo gradu immaterialitatis, reperitur etiam in perfectissimo gradu intelligibilitatis. Sed si intelligibilitas consideratur per ordinem ad intellectum, qui intelligit, tunc ex ipsa natura intellectus repetenda est, quia cognitum est in cognoscente ad modum cognoscentis. Tam vero esse divinum est extra genus cuiuscumque intellectus creati et creabilis. Ergo licet in se, et per ordinem ad intellectum divinum sit primum intelligibile; nihilominus nullo modo esse potest primum et proprium obiectum intellectus creati, cum nullus intellectus creatus possit habere naturalem proportionem ad obiectum, quod est proportionatum intellectui divino. Quare præcise quia Deus est summum intelligibile, non potest esse proprium obiectum intellectus nostri. Audi S. Thomam: « Excellentia intelligibilis quamvis non corrumpat intellectum, sed confortat eum; tamen excedit quandoque repræsentationem formæ, qua intellectus intelligit, et ex hac causa intelligibilis excellentia impedit intellectum » (1).

Oppon. 6.º Si intellectus noster non cognosceret Deum per essentialitatem, deberet illum cognoscere per speciem abstractam. Atqui a Deo nulla potest abstrahi species. Ergo.

Resp. Dist. mai. Deberet illum cognoscere per speciem abstractam ab ipso Deo, *Neg.* Per speciem abstractam a rebus visibilibus, *Conc.* et *Conc. min. Neg. cons.*

Explico. Quando dicimus, intellectum nostrum cognoscere Deum per speciem abstractam, profecto non est sensus, speciem illam esse abstrahendam ab ipso Deo; quod est evidenter falsum et absurdum. Veritas ergo in eo est, quod intellectus noster abstrahat speciem a rebus materialibus, quæ sunt proprium et proportionatum eius obiectum, et cum cognoverit per illam speciem suum proprium obiectum, ascendat ex rebus visibilibus prius cognitis, ad invisibilia Dei aliquo modo cognoscenda. Sic proportionaliter anima humana cognoscit omnes res spirituales et etiam seipsam, quatenus facta in actu per speciem abstractam a rebus possit ad seipsam cognoscendam procedere (2).

Oppon. 7.º Deus est ultimus finis hominis. Atqui quod est ultimum in assequutione, est primum in cognitione. Ergo Deus est primum, quod cognoscitur a nobis.

Resp. Dist. mai. Deus est ultimus finis, ad quem semper ducimur appetitu naturali, *Conc.* Appetitu rationali seu elicto, *Subdist.* Appetitu elicto distincto, *Neg.* Appetitu confuso, *Conc.* *Contradist. min. et Neg. cons.*

Explico. Ultimus finis seu hominis beatitudo, spectari potest, vel secundum quod illam appetimus naturali inclinatione, et tunc finis

(1) *QQ. DD. De ver. q. 8, a. 3 ad 5.*

(2) *Cf. S. THOM. QQ. DD. De ver. q. 10, a. 8 ad 9 in contrarium.*

non debet esse in cognitione mentis humanæ, quæ ordinatur ad finem, sed in cognitione ordinantis, sicut et in aliis, quæ naturali appetitu ordinantur ad fines suos. Vel spectari potest secundum quod illam appetimus appetitu elicto confuso, et tunc finis cognoscitur a principio et intenditur in quadam generalitate, prout mens appetit, se bene esse, et bene vivere, quod tunc solum est ei, cum Deum habet. Vel demum spectari potest secundum quod illam appetimus appetitu elicto distincto, et tunc solum finis intendi potest, quando distincte cognoscimus, Deum esse ultimum finem hominis. Unde appetitu naturali nulla præcedit in nobis cognitio: appetitui elicto confuso præcedit cognitio confusa, secundum quam beatitudo cognoscitur in communi, non cognito obiecto in quo reapse sita est: appetitui distincto præcedit cognitio distincta, qua cognoscitur in particulari quantum ad id in quo beatitudo consistit (1).

Oppon. 8.º cum recentibus Ontologis. Ordo psychologicus seu cognitionis debet respondere ordini ontologico seu rerum. Atqui in ordine ontologico Deus est primum ens. Ergo in ordine psychologico debet esse primum cognitum.

Resp. Dist. mai. Ordo cognitionis debet respondere ordini rerum, idest intellectus debet cognoscere id quod est in re, *Conc.* Idest intellectus debet cognoscere res secundum eundem modum et ordinem secundum quem vigent extra ipsum, *Neg. Conc. min. et Neg. cons.*

Explico. In difficultate latet æquivocatio. Nam ad habendam veritatem cognitionis requiritur, ut id quod a nobis cognoscitur et de re affirmatur, sit revera in re quæ cognoscitur, et in hoc sensu ordo cognitionis seu cognitio debet esse similis ordini rerum seu rebus. Minime vero requiritur, ut intellectus noster, qui in cognoscendo transit ab uno cognito ad aliud cognoscendum, prius cognoscat id quod natura est prius et notius, et deinde transeat ad cognoscendum id quod natura est posterius et minus notum. Nam si hoc esset necessarium, nunquam possemus ab effectu progredi ad cognitionem causæ, quia effectus secundum naturam est posterior causa. Intellectus ergo noster, propter suam imperfectionem in cognoscendo, procedit ab iis quæ sunt priora et magis nota quoad nos, ad ea cognoscenda, quæ sunt priora et magis nota secundum naturam, et sic ab universalibus procedit ad particularia, ex effectibus ad causas, et a rebus visibilibus et materialibus ad res invisibiles et immateriales. Audi S. Augustinum sic eleganter hanc rationem explicantem: « Unde scio quia vives, cutus animam non vides? Unde scio? Respondebis: quia loquor, quia ambulo, quia operor. Stulte, ex operibus corporis agnosco viventem, ex operibus creaturæ non potes agnoscere Creatorem? » (2).

(1) *Cf. S. THOM. opusc. in BOET. De Trin. q. 1, a. 3 ad 4.*

(2) *De Civit. Dei, lib. VIII, cap. VI.*

Quare Concilium Vaticanum hanc tulit definitionem: « Si quis dixerit, Deum unum et verum Creatorem et Dominum nostrum, per ea quae facta sunt, naturali rationis humanae lumine certo cognosci non posse, anathema sit » (1).

Oppon. 9.º Ens infinitum non potest cognosci per ideas et species habitas a rebus finitis. Atqui si ita est, cognoscitur a nobis immediate et primo. Ergo.

Resp. Dist. mai. Ens infinitum per species habitas a rebus finitis, non potest cognosci cognitione propria et perfecta, *Conc.* Cognitione imperfecta et analogica, *Neg. Contradist. min. et Neg. cons.*

Explico. Evidens ratio demonstrat, SS. Patres docent, Scriptura Sacra affirmat, *Conc. Vaticanum* definit, Deum a nobis certo cognosci per res creatas et visibiles. Porro cognitio alicuius obiecti intelligibilis potest esse vel immediata, propria, et perfecta, vel secus. Cognoscitur res proprie et perfecte, cum intellectus informatur specie seu forma intelligibili, quae perfecte repraesentat illam rem. Haec cognitio naturaliter haberi nequit de Deo a nullo intellectu creato, quia nullus intellectus creatus habet naturalem dispositionem ad formam intelligibilem, quae perfecte repraesentet Deum. Contra ea quandoque res non cognoscitur per propriam speciem, sed per speciem alterius rei cum qua ipsa similitudinem gerit, et tunc res dicitur cognosci mediante in sua similitudine vel imagine. Iam vero omnes res creatae quamdam similitudinem habent cum Deo. Ergo per res creatas talem possumus acquirere Dei cognitionem, qualis est similitudo rerum visibilium ad Deum. Cum autem similitudo sit imperfectissima, deficiens, et analogica, consequenter cognitio, quam de Deo per creaturas consequimur, est imperfectissima et deficiens.

Oppon. 10.º Si cognitio nostra non incipit a prima et absoluta veritate, principium philosophandi pro intellectu humano erit factum aliquod contingens et mutabile. Atqui repugnat, principium nostrae scientiae esse aliquid mutabile et contingens. Ergo.

Resp. Dist. mai. Principium philosophandi formale esset factum contingens et mutabile, *Neg.* Principium materiale philosophandi esset factum contingens et mutabile, *Conc. Contradist. min. et Neg. cons.*

Explico. Si principium formale cognitionis nostrae esset aliquid mutabile et contingens, nempe perceptio sensitiva rerum materialium, omnes nostrae cognitiones ex hoc fonte manantes, non essent nisi sensationes transformatae, et sic in sensismum vel materialismum prolaberemur. Verum hoc a nobis minime assertitur, cum in facto sensibili non reponamus nisi principium materiale nostrarum cognitionum. Tuemur enim cum S. Thoma, *sensus* non praebere obiectum formale intellectus, sed obiectum materiale vel melius materiam obiecti;

(1) *Const. Dogm. sess. 3, can. 1.*

obiectum vero formale haberi per operationem intellectus agentis. Haec virtus activa animae abstrahit a phantasmatis species intelligibiles, quibus actuatur intellectus et intelligit quidditates universales, et ulterius per compositionem et divisionem efformat axiomata seu dignitates, quae sunt semina seu prima principia philosophandi (1).

Oppon. 11.º In intellectu humano requiritur unitas scientiae. Atqui unitas nequit haberi sine aliqua prima veritate, quae intellectum determinet ad omnes res cognoscendas. Ergo cognitio nostra incipit a prima et incommutabili veritate.

Resp. Dist. mai. In intellectu humano requiritur unitas scientiae perfectissima, quae resultat ex unitate formae intelligibilis, *Neg.* Unitas imperfecta, quae resultat ex reductione omnium nostrarum cognitionum ad unum quoddam effatum, nempe ad principium contradictionis, quod est fundamentum omnis scientiae, *Conc. Contradist. min.*

Explico. Unitas scientiae accipi potest dupliciter: vel quatenus procedat ab una forma intelligibili, quae est omnium rerum cognitarum repraesentativa; et haec unitas perfectissima naturaliter non invenitur, nisi in intellectu divino. Vel quatenus est unitas quaedam ordinis et colligationis, secundum quod per analysim omnes cognitiones nostrae reducuntur ad unum et universalissimum principium, quod est fundamentum omnium, et in omnibus implicite latet. Haec unitas est proportionata imperfectioni scientiae humanae (2).

Oppon. 12.º Scientia nostra est de veritatibus necessariis et immutabilibus. Atqui veritates necessariae et immutabiles subsistunt in divina essentia et in divino intellectu. Ergo intellectus noster rationes rerum videt in Deo.

Resp. Dist. mai. Scientia nostra est de veritatibus necessariis, a rebus acceptis, *Conc.* Cognitis in rationibus Dei aeternis, *Neg. Contradist. min.* Veritates necessariae inveniuntur solummodo in Deo, *Neg.* Inveniuntur in Deo absolute et tamquam in causa, in creaturis tamquam in effectu et per participationem, *Conc. et Neg. cons.*

Explico. Suprema et prima ratio omnium rerum invenitur in Deo; in divina quidem essentia tamquam in exemplari radicali; in divino intellectu tamquam in exemplari formali; in divina demum potentia et voluntate tamquam in causa effectiva, quae, praevalente intellectu, tribuit per creationem esse rebus, per quod subsistunt in seipsis et extra causam. Verum enim res a Deo conditae et in seipsis subsistentes, sunt similitudines participatae, imperfectae, ac multiples, quae simplicissimam Dei realitatem imitantur. Quare in rebus creatis, visibilibus, et extra Deum subsistentibus duo accurate distinguenda

(1) Cf. S. THOM. QQ. DD. De ver. q. 10, a. 6.

(2) Quomodo principium contradictionis sit fundamentum omnis scientiae, explicatur ab ARIST. *Metaph. lib. IV, text. 9 et seq.*

sunt, nempe quod existant extra causas et sint corruptioni obnoxiae prout in sua singularitate subsistunt, et quod tali vel tali gradu divinas perfectiones imitentur. Primum esse contingens et mutabile, cum res possint in seipsis esse vel non esse: alterum est necessarium et immobile, cum res existens non possit esse nisi talis et determinata imitatio divinarum perfectionum. Primum pertinet ad ordinem existentiae: secundum pertinet ad ordinem quidditatis, et dicitur ratio, essentia, et quidditas rei visibilis, quae explicatur per definitionem, quaeque constituit obiectum proprium et proportionatum intellectus nostri, qui actu directo percipit absolute quidditatem rei, praescindendo ab esse, quod habet in hoc vel illo singulari.

Sic scientia nostra est de necessariis, idest de essentiis, non quatenus in rationibus Dei aeternis subsistunt, cum sic non videantur immediate ab intellectu nostro; sed quatenus realiter subsistunt in singularibus corporeis, quae directe percipiuntur a nobis per abstractionem a conditionibus materialibus. Ontologi ex adverso confundunt essentiam rerum visibilium cum existentia et singularitate; et cum singulare materiale sit obiectum sensus, non intellectus, consequenter docent, res sensibiles non esse in se neque actu neque potentia intelligibiles, sed intelligibilitatem consequi, si lumine aeternae intelligibilitatis circumfunduntur, vel si conspiciuntur in rationibus aeternis; et sic in rebus visibilibus confundunt elementum contingentiae cum elemento necessitatis, quae duo elementa *realiter* distincta sunt in huiusmodi rebus, licet *inseparabiliter* copulentur in singulari subsistente. Sic et non aliter iuxta doctrinam Aristotelis et S. Thomae salvari potest dignitas scientiae nostrae contra Sensistas et Empiricos, et obiectiva realitas ac veritas nostrarum cognitionum contra Rationalistas et Idealistas.

QUAESTIO V.

Doctrina peripatetica de origine idearum vindicatur.

CONTINUATIO RERUM. Expositis et refutatis falsis philosophorum placitis de origine cognitionis nostrae intellectivae, viam paravimus ad doctrinam peripatetico-scholasticam tradendam, quae unice veram scientificamque propositi problematis solutionem exhibet, quaeque Empiricorum et Rationalistarum utrinque incommoda vitat. Si quidem cum philosophi contra quos superius pugnavimus, essentiam hominis eiusque intellectivam cognitionem arbitrato suo, non naturae ductu explicare aggressi sint, in oppositos, ut vidimus, prolapsi sunt errores, docentes, intellectum nostrum ad intellectionem determinari a causis vel omnino extrinsecis, vel omnino intrinsecis. Contra ea Aristoteles naturam hominis non effingens ad arbitrium, sed attente observans per mediam incedit viam, et docet, nostram intellectionem incipere a causa extrinseca, nempe a rebus per sensum apprehensis, et perfici a causa intrinseca, idest a virtute activa nostri intellectus. Sic specifica operatio hominis cum eius natura ac composita essentia adamussim concordat; et in intellectione non secus ac in natura proportionaliter duae res dissociabiles iunguntur et coniurant amice, videlicet causa materialis et causa spiritalis. Quod sic brevi formula expressum fuit ab Aquinate nostro: « Operatio proportionatur virtuti et essentiae: intellectivum autem hominis est in sensitivo; et ideo propria operatio eius est intelligere intelligibilia in phantasmatibus » (1).

Cum autem intelligibilia in phantasmatibus sint tantum intelligibilia in potentia et non in actu; consequenter Philosophus, praeter intellectum quo formaliter intelligimus, qui dicitur *intellectus possibilis*, posuit in parte intellectiva hominis virtutem quamdam activam, quam nominavit lumen intellectuale vel *intellectum agentem* (2). Elegantem Stagiritae doctrinam de intellectu agente, quam poliores Scholastici ultro amplexati sunt, sic dilucide perstringit S. Thomas: « Cum mens nostra comparatur ad res sensibiles, quae sunt extra animam, invenitur se habere ad eas in duplici habitudine. Uno modo ut actus ad potentiam, in quantum scilicet res, quae sunt extra animam, sunt intelligibiles in potentia. Ipsa vero mens est intelligibilis in actu, et secundum hoc ponitur in ea *intellectus agens*, qui faciat intelligibilia actu. Alio modo ut potentia ad actum; prout scilicet in mente no-

(1) *De memor. et remin.* lect. I.(2) Cf. S. THOM. *De Anima*, lib. III, lect. 10.